

РІВНЕНСЬКА ОБЛАСНА РАДА  
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ РІВНЕНСЬКОЇ ОДА  
КЗ «РІВНЕНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ» РОР  
НАЦІОНАЛЬНИЙ ІСТОРИКО-МЕМОРИАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ПОЛЕ БЕРЕСТЕЦЬКОЇ БИТВИ»  
КЗ «ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК МІСТА ДУБНО» РОР  
КЗ «ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК МІСТА ОСТРОГА» РОР  
РІВНЕНСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ



# НАУКОВІ ЗАПИСКИ

## РІВНЕНСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

ВИПУСК XVI

*Матеріали наукової конференції  
присвяченої року культурної спадщини в Європі  
«Наша спадщина: де минуле зустрічається з майбутнім»*

РІВНЕНЬКА ОБЛАСНА РАДА  
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ РІВНЕНЬКОЇ ОБЛА  
КЗ «РІВНЕНЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ» РОР  
НАЦІОНАЛЬНИЙ ІСТОРИКО-МЕМОРІАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГОЛЕ БЕРЕСТЕЦЬКОЇ БИТВИ» РОР  
КЗ «ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК МІСТА ДУБНО» РОР  
КЗ «ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК МІСТА ОХТРОГА» РОР  
РІВНЕНЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ

# НАУКОВІ ЗАПИСКИ

## РІВНЕНЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

### ВИПУСК XVI

*Матеріали наукової конференції  
присвяченої року культурної спадщини в Європі  
«Наша спадщина: де минуле зустрічається з майбутнім»*

Відповідальний за випуск

*Олександр Буцало*

Упорядники

*Олександр Буцало, Андрій Жов'як*

Технічне редагування

*Віктор Луц*

Комп'ютерна верстка та дизайн

*Віктор Луц, Ольга Морозова*

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

**Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею**

Н34 Зб. наук. праць. Вип. XVI. Матеріали наукової конференції «Ми спадщина і минуле зустрічається з майбутнім». – Рівне: Дятлик М., 2018. – 199 с., ил., табл.

ISBN 978-617-515-285-0

У науковому збірнику опубліковано матеріали присвячені питанням збереження культурної спадщини на Волині.

Видання розраховане на викладачів, істориків, культурологів, музикантів працівників та студентів.

УДК 080:0

*Відповідальність за достовірність наданої інформації несуте автор.  
Редакційна група не піділяє думок і коментарів автора.*

ISBN 978-617-515-285-0

© Рівненський обласний краєзнавчий музей, 2018 р.

Вступне слово ..... 3

**ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

Бейда О., Виско Є. Об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО: світової та національної цінності ..... 7

Савліва О. Візуальні пам'ятки історії та монументального мистецтва  
міського значення Рівненської області, внесені до державного реєстру з 2004 року ..... 10

Шани Н. Проблематика охорони пам'яток культури  
на прикладі будівлі Рівненського обласного краєзнавчого музею ..... 12

Бертан Б., Микитин Т. Реалізація проекту «Візія міста. Об'єкти сфериальної культурної спадщини  
в транспортному туризмі» як спосіб збереження культурної спадщини ..... 14

Фішер Ю., Булга О., Стрільчук В. Дослідження волинського надгробку біля Високого  
Проблеми та перспективи ..... 18

Касячук І. Популяризація пам'яток на прикладі Дубенського замку ..... 20

Деревінська О. Проблеми збереження та використання пам'яток міста Кременця  
«Єзуїтський комплекс» під час перебування краю у складі різних державних утворень XVIII–XXI ст. .... 23

Крохмальна Т. Ансамбль монастиря босих кармелітів у Вишнівічіві ..... 27

Донгаль М. Замки у Підляшші як архітектурні пам'ятки XVII століття ..... 32

Корчак А., Зварич Т. Історичні пам'ятки Підляшся, Нем'ча, Дудина, Поповець та Горбаньки  
(Туристичний маршрут) ..... 35

Дмитренко А. Еджіланство Березівщини як об'єкт нематеріальної культурної спадщини  
та включення його до туристичних маршрутів Рівненщини (за експедиційними матеріалами) ..... 45

Надопська В. Пам'яткознавча діяльність Григорія Гуртового ..... 52

Володимирець В., Гудим С., Ойдовсь Л. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва  
на заповідній об'єкті збереження цінної аборигенної та інтродукованої дендрофори  
на території Рівненської області ..... 56

Мельник В., Сауш О. Імпіментний парк для України ..... 61

**РЕСТАВРАЦІЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ  
ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ**

Откович Т. Створення Львівської філії Національного Науково-дослідного  
реставраційного центру України з Рівненським обласним краєзнавчим музеєм ..... 63

Бінецька-Зварич М. Реставрація ікони «Святий Миколай» XVIII століття  
із збірки Рівненського обласного краєзнавчого музею ..... 69

Швиц Л. До питання реконструкції інтер'єру Вишневецького палацу XVIII ст. .... 73

Войтюк О., Крук О., Марчук А. Відділ реставрації Рівненського обласного краєзнавчого музею –  
перспективи розвитку ..... 76

Маслов Д. Збереження колекцій автентичного одягу шляхом оцифрування ..... 78

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ІСТОРИКО-МЕМОРІАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК  
«ПОЛЕ БЕРЕСТИЦЬКОЇ БИТВИ»**

Борисюк О. Заходи щодо збереження Михайлівської та Івортівської церков –  
пам'яток архітектури XVII та XX століть ..... 83

Ткачук Я. Пам'ятки історико-культурної спадщини  
Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» ..... 88

Пилипів Л. Археологічні дослідження поля Берестецької битви та їх значення для розвитку  
історичної археології ..... 91

Лотоцький Г. Хрест-символізм – символ християнства ..... 94

Павловська В. Фондова збірка рукописів, сервієток, довідок НІМЗ «Поле Берестецької битви» ..... 97

Скруха С. Цимлянська Валентина Олександрівна. Малюнком сторінки з життя та творчості художника ..... 100

Адамчук К. Організація патрістичного знавства працівниками  
Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» ..... 104

**АРХЕОЛОГІЯ**

Войтюк О. Дослідження мисливського села XVI ст. .... 109

Село Ужичинської церкви в с. Дорощівка на Рівненщині ..... 109

Войтюк О., Ванюша В., Пріщепко В. Матеріали волинсько-люблінської та  
галицько-ливівської культур з реліквіями у Пересопниці ..... 114

документація Міністерством Регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України, державним підприємством Український державний науково-дослідний інститут проектування міст «Діпромiсто», ім. Ю. М. Білоконя, Рівненська філія, на суму 13086,736 грн. [2]. Проте данні роботи по реставрації пам'ятки не профінансовані.

Таким чином, проблематика збереження та охорони пам'яток архітектури є надзвичайно важливою і актуальною, але розв'язується вона з великими труднощами. Приватні та громадські будинки, що мають статус пам'яток місцевого або національного значення, руйнуються не стільки під впливом при-

родних, скільки антропогенних чинників. Урешті, ці безцінні скарби українського народу залишаються в руїнах, доки фінансування культурних потреб здійснюватиметься за залишковим принципом, а державні органи та широка громадськість не приділятимуть цій справі належної уваги.

Обов'язковою умовою охорони пам'яток культури є чітке дотримання пам'яткоохоронного законодавства будівельними компаніями, в охоронній зоні чи в зоні регулювання. І нинішньому поколінню потрібно докласти чимало зусиль, аби зберегти всі ці пам'ятки, в належному стані та донести до нащадків.

#### Джерела та література:

1. Бутало Г. Краєзнавчий музей: погляд у минуле, (видатні люди в пам'яті та архітектури Рівного) // Наукові записки Рівненського краєзнавчого музею. Вип. — Рівне, 2005. — С. 11-17.
2. Рівненська гімназія. 1939-1921. Історія. Спогади. Документи. / Упоряд. В. Луц, О. Морозова. — Рівне: Дятлик М., 2014. — 340 с.
3. Реставрація пам'ятки архітектури національного значення «Гімназія 1839» (охоронний № 599/Н м. Рівне, вул. Драгоманова, 19 (Обласний краєзнавчий музей) у V томах. — Виконавець Український державний науково-дослідний інститут проектування міст «Діпромiсто», імені Ю. М. Білоконя, рівненська філія. — Рівне, 2015.

Борис Берташ, Тарас Микитин

### РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТУ «SHTETLE ROUTES. ОБ'ЄКТИ ЄВРЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ТРАНСКОРДОННОМУ ТУРИЗМІ» ЯК СПОСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Ми вже зникли до твердження, що Україна — це Європа, як би дискусійно це не звучало. Мільйони наших співвітчизників працює в Європі, і одні вважають це явище негативним, спричиненим неадекватністю нашої політичної еліти створити належні умови для розвитку економіки країни, інші ж вважають можливістю долучитися, працюючи в країнах Європи, до її величезної культурної спадщини.

Остання ж дійсно надзвичайно різноманітна й мультикультурна. Особливо цікава культурна спадщина Східної Європи, яка менш відома, але яка спільна для багатьох її країн, в тому числі і України, особливо її західної частини. Це спільна культурна спадщина невеликих містечок, які колись називали «штетлами» (Shtetle).

Розташовані переважно в Литві, Білорусі, Україні, Польщі, але також у Словаччині, Чехії, Румунії та Угорщині. Незалежно від країни, ключову роль у них відігравала єврейська громада. Протягом сотень років вони були характерною рисою культурного ландшафту східної частини Європи. Територія, яка була прикордонням між Сходом і Заходом, між цивілізаціями Європи та Азії. Це був наче

окремий континент: східна провінція Європи, що була наповнена своїм власним єврейським культурним життям, яке було майже повністю знищене у Голокості Другої світової війни [4]. Воно лишилося тільки у спогадах, на старих картинах, знімках, сторінках книжок чи в Книгах Пам'яті.

Цей континент ще називають «Забутим континентом», — термін запропонований центром «Брама Гродська — Театр NN», муніципальним закладом культури м. Люблін (республіка Польща), що активно протягом багатьох років займається різноманітними проектами з вивчення єврейської історії, культури та спадщини в регіоні.

Саме «Забутий континент» став об'єктом дослідження в рамках міжнародного проекту «Shtetle Routes. Об'єкти єврейської культурної спадщини в транскордонному туризмі» програми транскордонного співробітництва «Польща — Білорусь — Україна — 2007-2013», що реалізовувався одночасно у трьох країнах Центром «Брама Гродська — Театр NN» (м. Люблін, республіка Польща), Гродненським державним університетом ім. Янки Купали (Білорусь), Рівненським центром марке-

тивнісне дослідження — у північній західній Україні (Волинська і Рівненська області), Центром соціалізації та ділової ініціативи в Яремче — у південно-західній Україні (Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська і Закарпатська області) та Установою культури — «Новогрудським історико-краєзнавчим музеєм» (Гродненська обл., республіка Білорусь) [3].

Проект, що включав дослідження і документування єврейської культурної спадщини 62 містечок: 20-ти — в східній Польщі (Севинь, Крички, Книшин, Такцін, Страж, Стм'ятині, Межириччя Підляське, Владова, Коцьк, Казімеж Дольни, Іабіца, Войславце, Шебжешин, Вілгарай, Юзефув Вілгарайський, Великі Очі, Ланьцут, Дукля, Рыманув, Півько), 20-х — в Західній Білорусі (Шиньск, Давид Городок, Столін, Мотоль, Кобринь, Пружани, Слонім, Ружани, Городище, Мір, Воложин, Ошмяни, Ів'є, Новогрудь, Дятлаво, Радунь, Желудок, Остриня, Лунна, Індура) та 22-х — в Західній Україні (Жовква, Вуськ, Дрогобич, Іроби, Бела Львівської обл., Рагатин, Галич, Костів, Волеків, Десятин Івано-Франківської обл., Хуст Закарпатської обл., Чортків, Вучаць, Підгайці, Кременець Тернопільської обл., Ковель, Володимир-Волинський, Любомль Волинської обл. та Дубно, Остроз, Корець, Березане Рівненської обл.) [4].

Необхідність впровадження проекту полягала у тому, що кількасотрична присутність єврейської спільноти на територіях, охоплених проектом, залишила тривалі сліди, але лише окремі місцеві пам'ятки єврейської історії та культури сьогодні визнані об'єктами місцевої культурної спадщини. Вони не були центрами діяльності у сфері туризму, що зменшує привабливість регіону в очах як місцевої спільноти, так і гостей з усієї Європи. Об'єкти і місця єврейської культурної спадщини були лише частково описані й систематизовані.

Вони не були включені в туристичну пропозицію, не існувало інтегрованої бази даних, яка б містила інформацію про єврейську культурну спадщину 3 країн, або відповідної комунікаційної платформи.

Єврейській культурній спадщині не надавалося належної уваги на місцевому і міжнародному рівнях, спрямованої на розвиток культурного туризму та захист і популяризацію спільних об'єктів культурної спадщини. При тому, що сліди єврейської культурної спадщини були викреслені зі свідомості місцевих громад, існувала гостра необхідність поновити знання про єврейську культурну спадщину, що підтверджується, зокрема, дослідженням професора Омєра Вартова, опублікованим у його праці «Стерні. Зниклий світ євреїв Галичини (2007)», дослідженнями Ірини Герасимової (Республіканський фонд «Галюкост» (м. Мінськ (Республіка Білорусь)) чи дослідженнями Міхала Вілєвича (республіка

Польща), здійсненими на замовлення Фонду збереження єврейської спадщини у Польщі.

Упродовж сторіч польсько-українсько-білоруське пограниччя було територією, на якій розвивалася культура «штетлів» — культурної формації східноєвропейських євреїв. Саме звідси походить значна частина євреїв з усього світу, і вони охоче відвідували 6 міст, звідки походили їхні предки. Тому проект мав вирішити проблему відсутності знань про єврейську культурну спадщину 3-х сусідніх країн.

Під час реалізації проекту були проведені архівні і бібліотечні дослідження та польові експедиції за участю провідних фахівців з культурної спадщини з оцифруванням та систематизацією зібраних даних для підготовки матеріалів, присвячених окремим населеним пунктам для публікації в Інтернет. З цією метою був створений новий портал «Шляхами штетлів. Єврейська культурна спадщина у містах Східної Європи» англійською, польською, російською, українською мовами та на івриті [2].

Інформація порталу стосовно кожного населеного пункту містить:

- історію єврейської спільноти у населеному пункті;
- свідчення і спогади;
- матеріальні пам'ятки та юдаїку;
- архівні джерела, бібліографію;
- фотогалерею (архівні та сучасні фотографії) та колекцію мультимедійних матеріалів;
- віртуальні туристичні маршрути — путівник об'єктами та місцями єврейської спадщини.

Портал доступний також у версії для мобільних пристроїв з використанням технології «розширеної реальності».

Він дав можливість для обміну знаннями і надання широкого доступу до них через Інтернет. Портал містить інформацію про всі населені пункти, включені у маршрути, та їх основні пам'ятки культурної спадщини.

Під час експедицій було проведено посвідчення єврейської культурної спадщини, виконано фотографування місць, пов'язаних із єврейською спадщиною, зібрана додаткова інформація та визначені координати GPS її об'єктів. Експедиції дали можливість докладно з'ясувати актуальний стан єврейської культурної спадщини у місцевих контекстах і завдяки цьому зареєструвати її статус-кво. Вони також дали можливість зібрати місцеві усні свідчення, які стосуються єврейської спадщини підвіданих міст і сіл, а також перевірити дані, отримані у ході архівних та бібліотечних досліджень.

Створено 3 туристичні маршрути місцями єврейської культурної спадщини на території пограниччя: 1 — в Польщі, 1 — в Україні і 1 — в Білорусі, а також 1 міжнародний спільний маршрут, які будуть забезпечувати туристичні послуги. Маршрути передбачають пропонований шлях пересу-

вання, інформацію про країну (-и), через яку (-и) він проходить, опис окремих населених пунктів і доступних у них ресурсів, які стосуються єврейської культурної спадщини та тематичні екскурсії. Наприклад, «Слідами І. Б. Зінгера», «Слідами С. Анського», «Шляхом художників та фотографів», «Слідами славних рабинів», «Шляхом єврейського опору» [4]. Описи маршрутів у візуальній та розповідній формі (сценарії) опубліковані на туристичному порталі «Шляхами штетлів. Єврейська культурна спадщина у містах Східної Європи» англійською, польською, російською, українською мовами та на івриті [2].

Розроблено тривимірні віртуальні моделі для 15-и містечок (5 з кожної країни) з використанням технології тривимірної графіки, розробленої Центром «Брама Іродська — Театр NN». Моделі є інтегрованою частиною інтернет-порталу і дозволяють його користувачам здійснювати подорожі у минуле і відвідувати (за допомогою Інтернет та мобільних пристроїв) віртуальні містечка, які виглядають точно так, як багато років тому. Принцип їхньої дії базований на тривимірному комп'ютерному моделюванні (Unity) та аплікаціях Google Sketchup/Google Earth.

Тривимірні моделі історичних містечок доступні для всіх, хто хотів би здійснити віртуальну прогулянку містами, адже пропонують привабливий і дуже природний спосіб екскурсії для молодого покоління, вихованого на комп'ютерних іграх. Таким чином, як місцеве населення, так і туристи зможуть наочно побачити багату місцеву культурну спадщину і зрозуміти, як колись різноманітні культури, включаючи єврейські громади, співіснували в рамках «штетлів» як гармонійна цілісність.

4-ма мовами (польською, російською, українською та англійською) підготовлено путівник для туристів місцями єврейської культурної спадщини, який включає інформацію, зібрану стосовно 3 маршрутів у межах окремих країн та одного міжнародного маршруту.

Розроблено і комплект промоційних матеріалів для маркування місць єврейської культурної спадщини 3-ма мовами (польською, білоруською та українською), які передані органам місцевого самоврядування 62-х населених пунктів. Це особливо важливо, якщо врахувати, що такі місця часто залишаються неозначеними через недоступність професійних дверей і матеріалів.

Серед них: близько 7 тис. збережених мацев єврейського цвинтаря на схилі гори Черча в Кременці (близько 50 з яких, — найстаріші надгробні камені, датовані XVI століттям), кілька сотень мацев XVI століття з найстарішою, датованою 1583 роком, у Вишнівці, що за 25 км від Кременця. Єврейські цвинтарі XVIII ст. в Шумській та Збаражській XVI ст. в Яльові [1].

Приміщення синагоги в Кременці, в якому те-  
пер виставниця.

Велика кам'яна синагога 1782–1795 рр. в м. Добно, експозиція, присвячена історії єврейської громади міста в музеї Дубенського замку.

Єврейські цвинтарі XVIII ст. у Млинові, Млиноч, Здолбунові, Клевани та приміщення 2-х синагог XIX ст. в Рівному.

Головна Острозька синагога Магарша XVI-XVII ст., названа так на честь видатного діяча Самуеля Едельса, відомого як Магарша (скорочення від Море(й)ну га-рав рабі Самуель Едельс) — івр. Напис над його могилою, що знову є місцем паломництва євреїв з усього світу, місцевий єврейський цвинтар, вірогідно, настільки ж старий, як і Острозький кагал, на якому знайшов свій вічний спокій Менахем Мендель Бібер, на надгробку якого було висічено: «Уродженець Острога, наш учитель і наставник Менахем Мендель Бібер, син Ар'є Лейбуша Бібера. Світла йому пам'ять. Дослідник історії, уважний до людей. Вчитель і керівник школи. Він написав дві книги. Він наша гордість і слава!» [1]

Острозькому єврейському цвинтарю 2017 р. вперше в Україні повернуто офіційний статус цвинтаря, до чого він був і парком культури і відпочинку, і парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Житлові будинки XIX ст., у т.ч. будинок лікаря Воблого; будинок Вайнтраубе; будинок Шейнберга; будинок Шейнфайна.

Недалеко, у м. Славути — синагога та цвинтар із могилою цадика Моше Шапіро та місце поховання жертв Голокосту.

Єврейський цвинтар у м. Корець з найстарішою мацевою XVII ст., частина постійної експозиції Корецького районного музею, присвяченої історії єврейської громади міста. Єврейський цвинтар XVII ст. поруч у Великих Межирічах.

Типова для «штетла» забудова у Березному — одноповерхові дерев'яні та цегляні будинки з дерев'яними ганками.

Єврейське кладовище та місце розстрілу близько 3 тис. євреїв поблизу с. Губків.

Місце пам'яті розстріляним 1942 р. євреям Ковеля у лісі праворуч дороги «Ковель — Камінь-Каширський» за кілька кілометрів від межі міста поблизу с. Бахів.

Синагога та аптека Фрідріксона XIX ст. у Ковелі, єврейський цвинтар XVII ст. зі збереженим передпоховальним домом та кільканадцятьма мацевами у Турійську, будівля кагалу (поч. XX ст.) у м. Луцьк, яка сьогодні використовується місцевою єврейською громадою, колишня оборонна синагога 1626–1629 рр.

Обеліск у вигляді 12-метрової свічки у с. П'ятидні біля дороги «Устилуг — Володимир Волинський» поблизу місць масових розстрілів Володимирських євреїв, їх братські могили за 300 метрів на північ від обеліска.

На місці, де проходив кордон гетто по вул. Шевченка, пам'ятник жертвам Голокосту, колишній дім молитви, будинок єврейського клубу «Аківа», символ «Ец хаїм» (івр. дерево життя) на стіні будинку по вул. Д. Галицького, 22 в м. Володимир-Волинський, приміщення початкової релігійної школи для хлопчиків Талмуд-Тора, що діяла до початку Другої світової війни, на вул. Зелений, 2. Тут досі можна побачити зірку Давида у вигляді рельєфного зображення, викладеного з цегли. Будівля школи Тарбут та жіночої школи «Бейс Яков» [1].

Проведено цикл тренінгів для гідів для надання відповідних туристичних послуг (індивідуальні подорожі та групові екскурсії маршрутами, що показують єврейську культурну спадщину в Східній Польщі, Західній Україні та Білорусі). 3 тренінги проведені у партнерських країнах і 1 семиденний навчальний курс проведено уздовж транскордонного маршруту. Тренінги проведені у формі автобусних екскурсій включеними в маршрути населеними пунктами.

Були проведені дві науково-практичні конференції: в Рівному — «Забутий континент. Штетли Волині. Історія, культура, особистості, перспективи розвитку туризму» та заключна, присвячена єврейській культурній спадщині, — в Любліні.

Існування інтерактивного порталу не тільки дозволяє продовжувати дію проекту, але й має мультиплікативний ефект, тобто поступово підвищує свідомість щодо єврейської культурної спадщини. Промоція єврейської культурної спадщини переходить у інвестування у відновлення пам'яток єврейської культурної спадщини, як, наприклад, відновлення головної Острозької синагоги Магара XVI-XVII ст. та Великої кам'яної синагоги 1782-1795 рр. в м. Дубно.

Усвідомлення єврейської історії і культури серед мешканців регіону і включення туристичних маршрутів до краєзнавчої освіти сприяють формуванню почуття громадянства, заснованого на толерантності.

Надзвичайно важлива організація платформи обміну знаннями, зосередженої на порталі «Шляхами штетлів. Єврейські містечка Східної Європи», за допомогою якої можна використовувати потен-

ціал інтерактивного інтернет-інструменту для популяризації єврейської культурної спадщини.

Платформа полегшує співпрацю між організаціями і місцевими громадами, зацікавленими темою місцевої багатокультурної спадщини, дозволяє ініціювати нові проекти. Вона також робить більш ефективним функціонування неформальної «Мережі «штетлів», заснованої 2010 р. Центром «Брама Гродзька — Театр NN» під час реалізації транскордонних проектів, присвячених роботі з «важкою пам'яттю» в місцевих спільнотах.

Використання інноваційних методів, базованих на тривимірній графіці, стало імпульсом для транскордонних проектів, базованих на використанні нових технологій.

Таким чином результати проекту «Shtetle Routes. Об'єкти єврейської культурної спадщини в транскордонному туризмі» є засобом збереження культурної спадщини як матеріальної так і нематеріальної, а саме єврейської культурної спадщини, адже дослідницька база даних, сформована під час реалізації проекту, буде постійним джерелом знань про єврейську культурну спадщину в східній частині Європи. Путівник буде доступний як практично відчутний і довготривалий результат для всіх, хто зацікавлений дослідженнями культури й історії єврейських «штетлів». Інтернет-портал розвиватиметься як інструмент, спроможний підтримати нові ініціативи, що стосуються збереження єврейської культурної спадщини. Відкритий характер порталу зробить можливим залучення місцевих громад, базоване на ідеї туристичної привабливості їхніх міст. Гіди, які пройшли тренінги, зможуть передати нові компетенції іншим людям і таким чином сприяти відтворенню й збереженню єврейської культурної спадщини та ін.

Проект забезпечує довгострокову стратегію розвитку, пов'язану з багатокультурною спадщиною Центральної та Східної Європи та співпрацю з її країнами у розвитку культурного туризму, адже «штетл» — не тільки єврейська культура, це, швидше спосіб співіснування, єднання й пам'яті.

#### Джерела та література:

1. Микитин Т. М. Розвиток туризму по штетлах Волині // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль і Любомльщина в українській та європейській історії. Матер. Міжнар. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 730-й річниці з часу першої відомої писемної згадки про м. Любомль та 810-ї річниці з часу писемної згадки про літописне м. Угровськ, 24-25.10.17 м. Любомль. Наук. зб. Вып. 63. — Луцьк, 2017. — 680 с.*
2. Офіційний сайт Програми Програми транскордонного співробітництва «Польща — Білорусь — Україна — 2007-2013» «Shtetle Routes. Об'єкти єврейської культурної спадщини в транскордонному туризмі» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.shtetlroutes.eu>.
3. Офіційний сайт Програми транскордонного співробітництва «Польща — Білорусь — Україна — 2007-2013» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.pl-by-ua.eu>.
4. Шляхами штетлів. Мандрівки забутим континентом / За заг. ред. Еміля Маюка // Осередок «Брама Гродзька — Театр NN» (Люблін, Польща). — 2015. — 540 с.



Науково-краєзнавче видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ  
Рівненського обласного краєзнавчого музею

Збірник наукових праць

Випуск XVI

Матеріали наукової конференції  
«Наша спадщина:  
де минуле зустрічається з майбутнім»

Технічне редагування:

*Віктор Луц*

Комп'ютерна верстка та дизайн

*Віктор Луц, Ольга Морозова*

Підписано до друку 19.09.2018 р.

Формат 60 x 84 <sup>1/8</sup>. Папір офсет.

Ум. друк. арк. 41.00. Наклад 200. Зам. № 28

Видруковано ПП Дятлик М. С.  
35304 Рівненська область, Рівненський район,  
с. Корнин, вул. Центральна, 58

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

РВ № 11 від 12.06.2002 р.